

STRATEGII DE CONSTITUIRE A SISTEMULUI LEXICAL-SEMANTIC TERMINOLOGIC PENTRU DOMENIUL DE REFERINȚĂ *DREPT*

Aliona DOSCA, Valentin CIJACOVSKI

Catedra Filologie Germană

Law terminology constitutes a large-scale phenomenon which perpetually contributes to maintaining specialized law language. Systematic classification of such multitude of terms into a Thesaurus defining their lexical and semantic peculiarities has become a demanding necessity. Contemporary linguistic science manifests considerable interest in systematic research of a language and speech.

Die Zielsetzung unserer Arbeit ist in der Erstellung eines terminologischen Grundstocks oder der Erweiterung und Vertiefung der juristischen Fachsprache durch neue Begriffsfindungen zu sehen. Ein Finden neuer Ansatzpunkte und Vorgehensweisen durch Abgrenzung und Einschnürung der unbekannt oder wenig bekannten terminologischer Felder sowie eine entsprechende Erweiterung durch relevante Analogien wäre zu verzeichnen. So gesehen, wird unsere Arbeit in der Fachsprache weitgehend auf der Thesaurisierung (Systematisierung) beruhen, was immer wieder als neues Glied einer unendlichen Kette unserer Erfahrung aneinanderreicht.

Stabilirea raporturilor în rețeaua arborescentă *thesaurus*

Noțiunea „thesaurus”¹ poate fi percepută în mod diferit.

Lato sensu, prin *thesaurus* înțelegem orice dicționar care indică explicit relațiile semantice dintre unitățile sale (germ. „Thesaurus” – Karaulov, 1981). Tezaurizarea a fost cercetată de următorii savanți notorii: V.A. Cijacovski și L.N. Beljaeva [1], G.Brendler (thesaurus monolingv și multilingv – „ein- und mehrsprachiger Thesaurus”) [2], D.Ellmann (configurația și modelarea thesaurului – „Thesaurusgestaltung”) [3, p.16-18], H.Felber (thesaurus documentativ – „Dokumentationsthesaurus”) [4, p.111-135], G.Wersig (principiul thesaurului – „Thesaurusprinzip”) [5].

La modelarea nivelului de conținut al DR *Drept*, o mare dificultate constituie pentru noi descrierea structurii sale și indicarea genurilor fundamentale de relații dintre subdomenii/microcâmpuri. Problematică este și determinarea poziției exacte a termenilor în sistem. Organizarea ierarhică a SLST se bazează pe relațiile binare tranzitive existente între elementele seturilor lingvistice.

În rețeaua arborescentă sunt reliefate raporturi ierarhice, corelate conform sferelor de abstract/concret (gen/specie, primar/derivat), apartenență (parte/întreg, obiect/calitatea obiectului) și procesualitate (cauză/efect). În aceeași ordine de idei, menționăm raporturile nonierarhice (sinonimia, noțiuni echivalente și „tolerante”), raporturi de nonconcordanță (antonimia, noțiuni contrare, contradictorii, noncomparabile) și raporturile de subordonare (noțiuni cosubordonate, compatibile și incompatibile) [6, p.43-54]. După A.Guțu, „ierarhia gen-specie este una fundamentală pentru construirea oricărui thesaurus” [Idem, p.43].

Vom exemplifica aceste afirmații prin următoarea definire a *dreptului* în germană și în română:

germ. (I) – „**Recht** – die Gesamtheit der Verhaltensregeln, die den Willen der herrschenden Klasse ausdrücken und auf gesetzgeberischem Wege festgelegt sind, sowie der Gebräuche und Regeln des Gemeinschaftslebens, die von der Staatsgewalt sanktioniert sind” [7, p.1224-1225];

rom. (II) – „**Drept** – totalitatea regulilor generale de conduită ce reglementează raporturile sociale dintr-o societate dată, sancționate prin forța de constrângere a statului” [8, p.86].

În primul exemplu, noțiunea specifică „Recht” este subordonată noțiunii generice „Gesamtheit der Verhaltensregeln”, iar diferențierea specifică rezidă în caracteristicile semantice „auf gesetzgeberischem Wege”, „Gebräuche und Regeln”, „Regeln des Gemeinschaftslebens”, „sanktioniert von der Staatsgewalt”.

În exemplul al doilea, noțiunea specifică „drept” este subordonată noțiunii generice „totalitatea regulilor generale de conduită”, iar caracteristicile funcțional-semantice sunt: „raporturile sociale dintr-o societate dată”, „reglementează raporturile”, „reguli sancționate prin forța de constrângere a statului”.

¹ din gr. *thesauros*: 1. bogăție, comoară, provizie, tezaur; 2. vistierie, trezorerie, spațiu de depozitare, depozit; din lat. *thesaurus*: vistierie, trezorerie, spațiu de depozitare.

În conformitate cu cele constatate, noțiunea generică și cea specifică aparțin aceluiași tip semantic. Caracteristica unui obiect este un semn distinctiv, ceea ce face ca obiectul abordat să se deosebească de altele, dar și să prezinte similitudini cu acestea.

Un tezaur modelează un DR și reprezintă o mulțime sistematizată de unități terminologice normalizate sau standardizate (problemă pe larg dezbătută și de C.Anzaldi, L.Bordoni, A.Sano) [9, p.273-278], iar structura mulțimii acestui domeniu este reliefată de raporturile logico-semantice, ierarhice sau nonierarhice.

Raporturile dintre noțiuni se clasifică conform criteriului diadic (raporturi ierarhice – nonierarhice). Dacă e să ne referim la organizarea sinergetică a CT, atunci considerăm aceste raporturi, succint abordate, drept mijloace de modelare în tezaur, care apare drept un megaconstruct, o formațiune semnică și se rezumă la CT (semnificant) și la ST (semnificat). Rețeaua de raporturi atestată în tezaur reflectă stabilitatea lexical-semantică internă a sublimbajului de specialitate.

Raportul gen/specie este exemplificat explicit prin următoarea paradigmă:

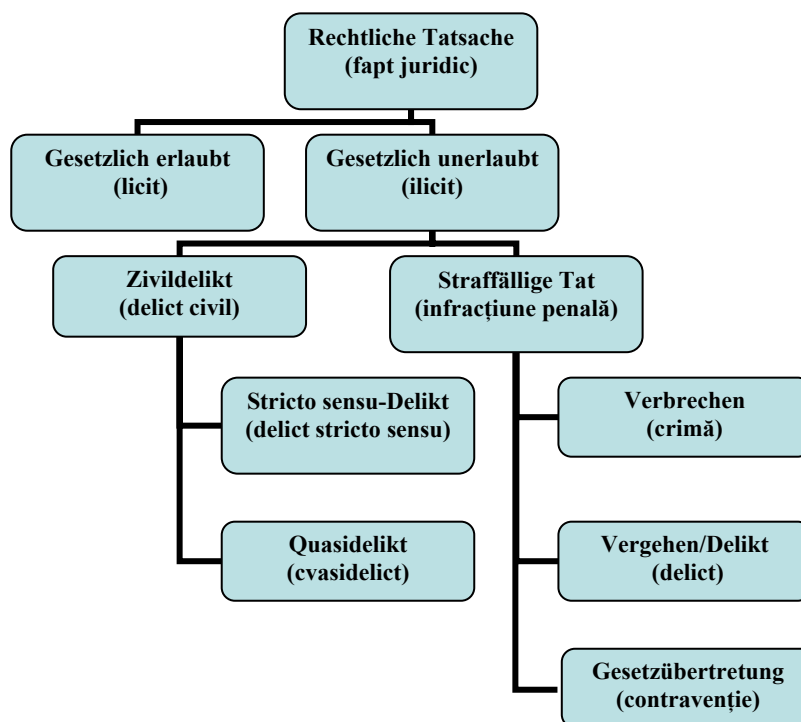

Diagrama 1. Raportul gen/specie în tezaur

Planul de conținut al DR concret este garantul unității de structură a tezaurului. Întru descrierea DR, în primul rând, se va structura CT, iar în al doilea rând, se vor fixa unitățile ST, care, la rândul lor, conceptualizează în materie CT.

Problematica fundamentală în dezvoltarea și crearea unui tezaur se concentrează pe echivocitatea limbii naturale. Noțiunile nu pot fi întotdeauna ordonate și atribuite univoc referențelor lingvistice din cauza polisemiei și omonimiei. Această problemă poate fi soluționată cu ajutorul documentării, clasificării, tezaurizării.

În concepția lui Wersig [5, p.14], pot fi atestate trei situații-problemă:

- contextul mediului (*Ebene der Umwelt*), în care pot fi percepute obiectele;
- contextul spiritual (*geistige Ebene*), în care se formează noțiuni, pentru a specifica obiectele din mediul înconjurător;
- contextul lingvistic (*sprachliche Ebene*), în care se utilizează denumiri ale reprezentărilor obiectelor și noțiunilor în procesul de comunicare.

Din sursele DIN 1463 [5, 10, 11] conchidem că un „thesaurus” în domeniul documentării și informării reprezintă o compilație de noțiuni și denumiri, care servește indexării, stocării, repertorierii etc. acestora.

Ca sistem lexical, vocabularul juridic constituie o terminologie, un ansamblu de termeni sau de cuvinte specializate aparținând unui sociolect, care se caracterizează prin univocitate și nonambiguitate. Caracterul de sistem este evidențiat de relațiile semantice și etimologice dintre termeni.

Cercetătoarea A. Stoichițoiu-Ichim [12] consideră că „dintre relațiile paradigmatică cu rol organizator în structurarea vocabularului juridic românesc, conform logicii juridice, pot fi menționate îndeosebi sinonimia (*împărțeață – partaj* [DDC, 13, p.285]); antonimia (*bună-credință – rea-credință* [CC, 14, p.136]; *ascendenți – descendenți* [CC, 14, p.69]); hiponimia sau incluziunea (*victime de război – bolnavi și răniți* [DDI, 15, p.310]) și câmpurile lexico-semantică.”

În următorul pasaj vom trece în revistă relațiile ce caracterizează termenii juridici: o relație semantică de incluziune a sensurilor este hiponimia. Vorbim, în acest context, despre relațiile de subordonare a hiponimelor față de un hiperonim.

Ierarhizarea lexical-semantică stabilită are la bază o structură de subordonare noțională existentă într-un anumit domeniu al dreptului. Aceeași cercetătoare vine să lumineze zonele obscure prin exemplificarea plauzibilă a relației de hiponimie pentru termenii „sentință” și „decizie” față de hiperonimul „hotărâre”. Conform DJP [16, p.426], afirmă Stoichițoiu-Ichim, *hotărâre* are sensul generic „înscris care constată soluția adoptată de instanță în rezolvarea unei pricini”, iar hiponimele sale se definesc în raport cu instanțele care judecă o cauză (*sentința* este o *hotărâre* pronunțată de prima instanță, iar *decizia* – o *hotărâre* a instanței de recurs).

În limba germană atestăm următoarele explicații pentru (1) „*Entscheidung*” – *endgültiges Urteil, Schiedsspruch*, pentru (2) „*Urteil*” – *Richterspruch* și pentru (3) „*Beschluss*” – *Resultat einer Beratung, ggf. einer Berufungsinstanz*. Conform Enciclopediei Juridice ABFR, atestăm următoarele definiții ale termenilor respectivi:

Entscheidung [17, p.421] – die *Entscheidung* des Vollstreckungsgerichts im Sinne des § 793 ZPO liegt vor bei einem Beschluss des Vollstreckungsgerichts (Richter oder Rechtspfleger).

Urteil [17, p.1351] – besondere Form der gerichtlichen *Entscheidung*.

Beschluss [17, p.218] – materiell-rechtlich eine Form des Rechtsgeschäfts und prozessual eine Form der gerichtlichen *Entscheidung*.

Conform celor remarcate în exemplele de mai sus, în toate din aceste noțiuni enciclopedice germane atestăm termenul „*Entscheidung*”, așa precum în toate noțiunile românești atestăm termenul „hotărâre”.

Supunem examinării termenul *asociație* (sau *semnificație*), prin care înțelegem, citându-l în această ordine de idei pe F. de Saussure [18, p.24], orice raport ce se instaurează între unitățile lexicale în sistemul limbii.

Prin *câmpuri asociative* înțelegem orice termeni apropiați prin sens (raportul de „vecinătate semantică”), grupați în jurul unor concepte juridice importante. Raportul de „vecinătate semantică” este stabilit între termeni cu sensuri apropiate; între aceste sensuri pot exista și zone de suprapunere. Or, ele se pot preciza în cadrul ansamblului lexical respectiv (în cadrul câmpului referențial). Limba română este mai săracă în „câmpuri asociative” decât germana. Să se compare, în cele ce urmează, numărul de termeni asociativi (sinonimie totală și parțială) în ambele limbi:

Româna: *valabil* (licit, valid, legal, legitim, regulat, justificat, legalizat, legitimat, constituțional, reglementar).

Germana: *gültig* (legal, rechtlich, gesetzlich, gesetzkräftig, legitim, rechtmäßig, verfassungsgemäß, verfassungsmäßig, legalisiert, legitimiert, valid, rechtskräftig, reglementarisch, reglementmäßig, ordnungsgemäß, gesetzkonform).

Din perspectiva raportului complementarității operaționale, atestăm ansambluri lexicale care desemnează persoane ale unui proces juridic [DDPC, 19]: părți, reclamant, pârât, recurent, revizuiet, contestatar, intimat, terțe persoane, intervenient, apelant, coreclamant, copârât. Pentru limbajul de specialitate german, enumerăm: părți (Parteien), avocat (Rechtsanwalt), procuror (Staatsanwalt), judecător (Richter), judecător de instrucție (Untersuchungsrichter), autorități de stat (Staatsbehörden), asistenți juridici (Rechtsberater), experți referenți (beeidigte Sachverständige), martor (Zeuge), acuzat (Angeklagte), reclamant (Beschwerdeführer), pârător (Kläger), magistrat stagiar (Referendar) etc.

I. *Relații ierarhice*: – incluziunea de tip generic – *faptă* ⇒ „dare de mită”

(*Hierarchische Relation*)

– *Tatbestand* ⇒ „Bestechung”

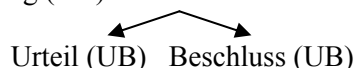
– incluziunea de tip hiperonimic – „infanticid sau alte tentative criminale”

– „Kindesmord oder andere straffällige Mordversuche”

Formulă: OB (Oberbegriff) – gen proxim – HR (hiperonim)

UB (Unterbegriff) – noțiune secundară „terminus minor” – H (hiponim)

Exemplu: *Entscheidung* (OB)

II. Relații asociative (Assoziationsrelation)

Formulă: VB (Verwandter Begriff) – noțiune înrudită

Exemplu: Versicherung auf Lebenszeit $\xrightarrow{\text{VB}}$ Versicherung auf den TodesfallIII. Relații noționale (Begriffskombination) [18, p.111-141; 1, p.147-149]

Formulă: BK (Benutzte Kombination) – combinație utilizată

KB (Kombinationsbegriff) – noțiune combinată

Exemplu: Botschaftsgebäude – BK $\begin{matrix} \nearrow \\ \searrow \end{matrix}$ $\begin{matrix} \text{Verwaltungsgebäude} \\ \text{Diplomatische Vertretung} \end{matrix}$ Verwaltungsgebäude – KB $\xrightarrow{\quad}$ Botschaftsgebäude
Diplomatische Vertretung – KB $\xrightarrow{\quad}$ Botschaftsgebäude

Am putea deci conchide că utilizarea eficientă a cunoștințelor conținute în texte specializate juridice necesită noi strategii pentru procesarea informației, care se disting de abordările logice tradiționale. Asemenea abordări trebuie să țină cont de legile semantice ale limbii. În plan social, importanța problemelor lingvistice de computerizare și codificare este legată de apariția a noi genuri de activități în masă, inclusiv de conceperea limbajelor artificiale și a dicționarelor automate, elaborarea bazelor de date informaționale, construirea algoritmilor pentru prelucrarea textelor etc.

Concluzii de cadru

Ne aflăm într-un proces permanent de comunicare, în care informația exterioară sau cea interioară joacă un rol primordial. Traducerea pragmatică este orientată informațional, adică folosirea limbajului de specialitate devine obișnuită. Purtător instrumental al limbajului de specialitate este terminologia.

Sistemul termenilor este examinat sub aspectul interacțiunii dintre:

- (1) structură (ierarhia termenilor în DR);
- (2) substanță/esență (noțiunile/conceptele din DR);
- (3) funcție (denominarea noțiunilor din DR).

În cadrul sistemului termenii ocupă o poziție anumită față de alte elemente ale lui, ierarhia lor strictă alcătuind structura sistemului, iar între termeni (considerați elemente ale sistemului) se stabilesc două tipuri de relații: paradigmatică și sintagmatică (gen-specie-subspecie; parte-întreg).

În orice ST pot coexista mai multe unități care denumesc aceeași noțiune; faptul descris are loc în urma realizării condițiilor de funcționare reală a termenilor, care impune o anumită varietate a mijloacelor de exprimare. Prin această premisă se impune păstrarea monosemiei termenului. Un termen din cadrul unui ST trebuie să denumească o singură noțiune. Referitor la ST, în care există și se manifestă termenii, ne bazăm pe conceptul de sistemicitate a lui.

Sigle utilizate:

CC – Codul civil
 CT – câmp terminologic
 DDC – Dicționar de drept civil
 DDI – Dicționar de drept internațional
 DDPC – Dicționar de drept procesual civil
 DJP – Dicționar juridic penal
 DR – domeniu de referință
 SLST – sistem lexical-semantic terminologic
 ST – sistem terminologic

Referințe:

1. Џізакoвскнј V.A., Белјаева L.N. Теzaurus v системaх автoмaтнческoј перerабoткн текстa. Кншнев: Штннча, 1983. - 161 S.
2. Brendler G. Linguistische Aspekte bei der Erarbeitung eines ein- und mehrsprachigen Thesaurus, dargestellt an Beispielen des Fachthesaurus „Landtechnik“. - Leipzig (Diss.A), 1971.
3. Ellmann D. Entwicklungstendenzen der Thesaurusgestaltung. Zum neuen staatlichen Standard der UdSSR GOST 7.25-80 // Informatik. 30.3/1983, S. 16-18.
4. Felber H. Die moderne Terminologiearbeit – das terminologische Wörterbuch und der Dokumentationsthesaurus. // Peuser G., Winter S. Angewandte Sprachwissenschaft. Grundfragen – Bereiche – Methoden. - Bonn, 1981, S.111-135.
5. Wersig G. Thesaurus-Leitfaden. Eine Einführung in das Thesaurusprinzip in Theorie und Praxis. 2. Aufl. - München; New York; London; Paris. Verlag Saur (= DGD Schriftenreihe. 8), 1985b. - 394 S.
6. Guțu A. Tipologia raporturilor structurale în arborescențele terminologiei tehnico-științifice franceze // Lecturi filologice. - Nr.1 (ianuarie-martie). - Chișinău: ULIM, Institutul de Cercetări Filologice și Interculturale, 2006, p. 43-54.
7. Duden, Deutsches Universalwörterbuch A-Z. 3. neu bearbeitete und erweiterte Auflage. - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1996. 1816 S.
8. Hanga VI. Mic Dicționar Juridic. - București: Lumina Lex, 1999. - 207 p.
9. Anzaldi C., Bordoni L., Sano A. Construction of a Terminological Interdisciplinary Thesaurus // TKE'96. Terminology and Knowledge Engineering. Proceedings: Fourth International Congress on Terminology and Knowledge Engineering, Nr.4, 26-28 August 1996. - Vienna; Austria; Frankfurt a. M., 1996, p.273-278.
10. Deutsche Industrie Norm (DIN) 2330: Begriffe und Benennungen. Allgemeine Grundsätze. - Berlin; Köln; Frankfurt: Beuth-Vertrieb, 1961. Ausgabe 1993-12.
11. Deutsche Industrie Norm (DIN) 2330: Begriffe und Benennungen. Allgemeine Grundsätze. - Berlin; Köln: Beuth. (März 1979). S. 241-254.
12. Stoichițoiu-Ichim A. Semiotica discursului juridic. - Universitatea din București, septembrie, 2002/colectat de pe: www.unibuc.ro/eBooks/filologie/discurs/C%20U%20P%20R%20I%20N%20S.htm.
13. Costin M., Mureșan M., Ursa V. Dicționar de drept civil. - București: Editura științifică și enciclopedică, 1980. - 548 p.
14. Codul Civil 1981, pus în aplicare la 1 decembrie 1865, cu modificările până la 1 iulie 1981. - București: Ministerul Justiției, 1981, p.69.
15. Dicționar de drept internațional / Coord. I.Cloșcă. București: Editura științifică și enciclopedică, 1982. - 318 p.
16. Antoniu G., Bulai C., Chivulescu Gh. Dicționar juridic penal. - București: Editura științifică și enciclopedică, 1976. - 288 p.
17. Brockhaus F.A. (Hrsg.). Alpmann Brockhaus. Fachlexikon Recht. - Leipzig, Mannheim: Verlagen Alpmann und Schmidt Juristische Lehrgänge, 2004. - 1618 S.
18. De Saussure F. Scrieri de lingvistică generală / Text stabilit și editat de S.Bouquet. și R.Engler cu colaborarea A.Weil. Traducere de L. Botoșineanu. - București: Polirom, 2004. - 352 p.
19. Costin M.N. et. al. Dicționar de drept procesual civil. - București: Editura științifică și enciclopedică, 1983. - 471 p.
20. Ammann M. Anmerkungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendung // TextConText V/3-4, 1990. S. 209-250.

Prezentat la 20.03.2007